

Tanja Cukjati*

Lik osnovnošolskega učiteljstva v obdobju med obema vojnama – feminizacija učiteljskega poklica

The image of primary school teachers between the two World Wars – feminization of the teaching profession

Izvleček

V prispevku so predstavljeni drobci dogajanja med učiteljskimi vrstami v obdobju med obema vojnama v slovenskem periodičnem tisku.¹ Na kratko je opisan šolski sistem med obema vojnama, sledijo mu podoba, delo, avtonomija učiteljev in na koncu še položaj učiteljic.

Podoba učitelja v slovenskem prostoru se je zelo spreminjala glede na spol, družbeni in gmojni položaj ter poklicni status. V obdobju med obema vojnoma pa so v šolstvu postajale ženske vedno bolj cenjena delovna sila, vedno bolj so (nehote) izpodrivale moške učitelje in tako je poklic učiteljevanja postajal feminiziran poklic. Še vedno je poučevala peščica moških, za katere so bila rezervirana boljša delovna mesta (t. j. delovna mesta v mestih, delovna mesta ravnateljev, nadzornikov ipd.).

Abstract:

The article presents fragments of what the Slovenian periodical press wrote about the teaching profession between the two World Wars. There is a short description of the school system in that period, followed by a description of the image, work and autonomy of teachers and, finally, of the position of female teachers. The image of teachers changed greatly with regard to their gender, their social and material position and their professional status. In the interwar years, women increasingly become a valued part of the workforce, and (unintentionally) pushed out male teachers, leading to the feminisation of the profession. But there was still a small number of male teachers for whom the best positions were reserved (i.e. those in towns, the position of head teacher, inspector, etc.).

Ključne besede: ženske, obdobje med obema vojnoma, gospodinjenje, poklicno udejstvovanje, izseljenke

Key words: women, the period between the two World Wars, housekeeping, professional pursuit, emigrants

* Tanja Cukjati, mag. pedagoških znanosti, učiteljica razrednega pouka na OŠ Šmarje – Sap, Ljubljana, e-pošta: tanja.cukjati@gmail.com

¹ Pregledani so bili Popotnik, Učiteljski tovariš, Slovenski učitelj, Ženski svet, Vigred, Domovina in Domoljub.

Šolski sistem med obema vojnama

Po prvi svetovni vojni so bila pričakovanja in upanja večine Slovencev glede kulturnega, socialnega in narodnega razvoja velika. To je gnalo Slovence v vsestranske aktivnosti. Na vseh področjih je bilo čutiti občuten razmah: v gošpodarstvu, politiki, kulturi in tudi šolstvu. Slovensko šolstvo je bilo potrebno prenove in tako so si naprednejši učitelji že takoj po koncu prve svetovne vojne začeli prizadevati za modernizacijo in poenotenje šolske zakonodaje.²

Tako smo že 1919 dobili dva zelo ambiciozna načrta, ki naj bi urejala narodno šolo, vendar noben ni bil sprejet.³ Šolski zakon, ki je poenotil šolstvo v vsej novi državi in prinesel kar nekaj novosti, je izšel šele 5. decembra 1929. Glavne novosti so bile naslednje:

- Šola naj bi s poukom in vzgojo v duhu države, narodne enotnosti in verske strpnosti pripravljala učence za moralne, vdane in aktivne člane naroda.
- Šole naj se ustanovijo tam, kjer je v polmeru 4 km najmanj 30, v težje dostopnih krajih pa 20 šoloobveznih otrok.
- Uveden je bil sistem razredov in oddelkov. Število v čistih oddelkih naj ne bi presegalo 50, v kombiniranih pa 40 učencev.
- Uvedena je bila koedukacija – skupni pouk za dečke in deklice, vendar jih je bilo potrebno ločiti tam, kjer je bilo to mogoče.⁴
- Prepovedana je bila telesna kazen.
- Zakon je osnovno šolo označil za narodno šolo in jo razdelil v 4-letno osnovno šolo in 4-letno višjo šolo, ki se je diferencirala na višjo narodno, meščansko, obrtno, strokovno, vajeniško ali nižjo gimnazijo.
- Zakon je v višjih razredih na podeželju dopuščal skrajšani pouk – brez 7. in 8. razreda. Namesto tega je v zimskem času potekal pouk kot nadomestek za nekdanjo ponavljalno šolo.⁵
- Za ustanavljanje šol, nameščanje in plačevanje učiteljev je skrbela država, občine so morale skrbeti za zemljišča za osnovne šole, za šolske vrtove in poti, krajevni šolski sveti pa so morali zidati in vzdrževati šolska poslopja ter nabavljati šolsko opremo in učila.⁶

2 Mira Cencič (1992): Nacionalni osnutki in osnovnošolska zakonodaja na Slovenskem skozi zgodovinski čas. *Sodobna pedagogika*, 43 (5, 6), str. 293.

3 Pavel Flere (1920): Osnova šolske reforme. *Popotnik*, 41, str. 185.

4 Medtem ko so v dunajskih šolah sedeli dečki in deklice med seboj pomešani, pa je pri nas med moško populacijo prevladalo mnenje, da pri nas tega absolutno ne bi priporočali, ker bi bilo tako sedenje med »babami« za dečke poniževalno. V: M. Rupnikova (1929/30): Ali bi lahko sedeli dečki in deklice tudi pri nas mešano v šoli. *Popotnik*, 51, str. 32.

5 Večina podeželskih otrok, zlasti kmečkih, je bila deležna le 6-letnega šolanja. In tako jim je bila pot za nadaljnje šolanje zaprta.

6 Mira Cencič, Nacionalni ..., str. 304–306, Jože Ciperle in Andrej Vovko (1988): Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja 1 (do 1848) – katalog stalne razstave. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, Tatjana Mrgole-Jukič (1998): V šolo grem, pa pika! – Izobraževanje deklet v prvi polovici 20. stoletja. V: Tatjana Mrgole-Jukič (ur.): Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes I. Ptuj: Zgodovinski arhiv, str. 101–132.

Učiteljice s svojimi otroki iz Višnje Gore leta 1937 (www.google.si)

Kljub raznim razpravam o pomanjkljivostih, napakah in ovirah »nove šole«, kot npr. neprimerni prostori in prenatrpanost oddelkov, nezadostna sredstva za nabavo učil in pripomočkov, neprimerni učni načrti in njihovo še bolj neprimerno in okorelo izvajanje, nenačrtna in od vseh političnih vplivov odvisna prosvetna politika, premočen centralizem prosvetne uprave ipd. pa je bila njena najpomembnejša novost spoznanje, da se mora poleg učitelja upoštevati tudi učence, kar pomeni, da se je začela zavedati, da je šola otrokova institucija in da je ustanovljena zaradi njega.⁷

Učitelji – moderni vzgojitelji in voditelji naroda

V slovenskem periodičnem tisku je bilo poudarjeno, da je uspeh šolstva močno odvisen od učiteljevih osebnih lastnosti, izmed katerih naj bi izstopali učiteljeva dobrohotnost, resnicoljubnost ter predvsem ljubezen do učencev in njegovega dela.⁸ Biti je moral dober psiholog, kar pomeni, da si je moral pridobiti

⁷ Razprave so tekle tudi o tem, kakšno naj bi bilo šolsko poslopje, da bi se otroci v njem dobro počutili. Rečeno je bilo, da je ena največjih napak to, da je grajeno tako tipično, da se že od daleč vidi, da je to šola; manjka ji domačnost. Tako otroci vstopajo v tuj svet, kar je za njih lahko zelo stresno. Poleg tega se šole gradijo poleg cerkev, ne glede na to, kako daleč morajo otroci potem »capljati« v šolo. Da bi vsaj malo omilili »stres«, bi naj bile vsaj učilnice opremljene z neko domačnostjo, v okolici pa naj bi bil šolski vrt. V: F. Kranjc (1926): Iz šolskega dela: Delovni pouk. Popotnik 47, str. 106–113.

⁸ R. Gobec (1929): Misli o delovni šoli. Popotnik, 51 (1–2), 1929, str. 26–28.

ljubezen otrok, spoznati njihovo osebnost – individualnost in nadarjenost, skrbeti za otrokov vsestranski razvoj ter biti otrokom prijatelj in svetovalec.⁹

Dalje je bilo poudarjeno, da mora biti učitelj pogumen, odločen, žilav, vztrajen, marljiv, odgovoren, strokoven, oseben, živahen, miren, gotov v svoj nastop in ne ozkosrčen ali malenkosten, predvsem pa dober vzgojitelj, znati pri otrocih vzbuditi zanimanje za pouk, jim vcepiti točnost, vztrajnost, voljo do učenja in dela nasploh ter z njimi ravnati kot z odraslimi.¹⁰

Po mnenju Rafaela Hrovat¹¹ je poleg modrosti, plemenitosti, dobrote in pravičnosti bila ena izmed najpomembnejših učiteljevih osebnih lastnosti nepristranskost do vseh učencev ne glede na različne telesne in umske sposobnosti ter socialno pripadnost. K prijetnemu vzdušju naj bi po mnenju avtorice prispeval tudi prijazen in ne osoren ter zadirčen odnos do učencev.¹²

Poleg že zgoraj omenjenih zahtev, ki so bile, ker so prevladovale ženske učiteljske moči in je učiteljevanje vedno bolj postajal feminiziran poklic, v glavnem pisane za ženske, so nekateri avtorji še posebej poudarili določene lastnosti, ki naj bi veljale izrecno in izključno samo za učiteljice.

Josip Dolgan¹³ je tako razdelil učiteljice na dva tipa:

- Individualistični tip: take učiteljice so nemirne in nezadovoljne, življenje jim je puščobno in prazno; vedno stremijo k nečemu višjemu. Svojih prizadevanj ne usmerjajo v druge.
- Socialni tip: te učiteljice se ne ubadajo preveč z osebnimi zadevami, ne mislijo nase, temveč na druge. So mirne in zadovoljne, imajo polno in urejeno življenje.

Sicer pa je bilo poudarjeno, da morajo biti učiteljice skromne, ponižne, preproste, mirne, potrpežljive in zanesljive, značajne, vestne, natančne, strokovne,

9 L. Pibovec (1928/29): Moderna šola in disciplina. Popotnik, 50, str. 9–11.

10 Stanko Gogala (1930): K polemiki o „novi“ in „stari“ šoli. Popotnik, 51 (9/10), str. 262–264. O tem glej tudi v D. Kveder (1919): O notranjem preustroju šole z ozirom na vzgajanje volje. Popotnik, 40, str. 183–191 in A. Rape (1920): Vzgoja v simfoniji življenja in vzgojni moment pri pouku itd. Popotnik, 41, str. 137–153.

11 Rafaela Hrovat (1934): Učiteljeva osebnost – solnce razreda. Slovenski učitelj, 35, str. 65–69.

12 V časopisju lahko zasledimo opise dejanskega stanja v razredu: veliko učiteljev se je želelo postavljati z uspehi svojih učencev, pri čemer so jih vsi učno nenadarjeni učenci pri tem močno ovirali. Mnogi učitelji za učence z učnimi težavami niso imeli niti najmanjšega posluha in ne samo, da se z njimi niso ukvarjali, da so jih zapostavljali, ampak so jih celo zaničevali in sramotili ali celo topli. Nasprotno pa so »dobre« učence hvalili in se jim v veliki meri posvečali. Posledica takega načina dela v razredu je bila slaba razredna klima. V razredu je vladala užaljenost, nevošljivost, zagrenjenost in celo zloba med manj nadarjenimi učenci ter domišljavost, ošabnost in predrznost na drugi strani. Enak odnos je imela večina učiteljev in učiteljic do učencev, ki so pripadali socialno šibkejšim družinam. Namesto da bi učitelj razumel, da so lačni, zanemarjeni, raztrgani otroci apatični za vse, kar ni bil kruh, jih je ta še dodatno poniževal in jim že tako slabo življenje še oteževal.

13 Josip Dolgan (1929/30): Osebnost učiteljice na kmetijskih gospodinjstkih šolah. Popotnik, 51, str. 224–229.

vedno dobre volje in z dobro razvitim čutom za opravljanje dolžnosti. Imeti so morale smisel in razumevanje za socialno, materialno in psihično dogajanje ter dobro razvit čut za stremenje k izboljšanju socialnih razmer. To pomeni, da je učiteljica morala dobro poznati najvažnejše svetovne socialne probleme in domače razmere. Pri tem je bilo potrebno poznavanje družbe, gospodarskih in drugih potreb ljudstva; še posebno je bilo potrebno dobro razumevanje bistva delovanja, življenja in pomena gospodinje, kakršna naj bi postalo kmečko dekle. Predvsem pa je morala biti zgled vsem svojim učencem.¹⁴ Poleg tega pa je Slovenski učitelj zapisal: „Učiteljica bodi idealna, značajna, socialno čuteča in verna. /.../ Ostanite idealne tudi v najhujših dneh svojega življenja, kajti če izgubite ideale, izgubite veselje do dela in kjer tega ni, ni uspehov, ni sreče. /.../ Veliko bo k vaši sreči pripomogla – vaša značajnost. /.../ Če hočemo postati značajni, moramo postati ljudje. /.../ Bodite tudi socialno čuteče! Nad vse sladka je zavest, da imate dobro, nesebično in usmiljeno srce. /.../ Vaša želja torej bodi osrečevati okolico in po njej tudi sebe. Bistvena podlaga vsaki dobri vzgoji je vera.“¹⁵

Delo učiteljev in učiteljic v »moderni« šoli

Učitelji in učiteljice so v prvi vrsti morali obvladati vse predmete, biti pri delu samostojni in iniciativni. Pred izobraževanjem je imela prednost vzgoja, in sicer vzgoja s poukom.

„Učiteljski poklic je vzgojiteljski. Vse njegovo prizadevanje gre za vzgojo mladih generacij, za vzgojo širokih plasti našega naroda in za vzgojo naroda kot celote.“¹⁶

Na splošno je prevladovalo mnenje, da je šola prostor, ki poleg doma in družine, okolice in drugih različnih priložnosti predvsem vzgaja, kjer si otrok nabira znanje, se nauči lepega vedenja in različnih praktičnih stvari za življenje, postane samostojen, produktiven ter razvije socialni čut.¹⁷ Glavna naloga učiteljev je torej bila „z vsemi sredstvi delovati na to, da bo dečko in dekle ob svojem času v stanu in tudi voljna, se udeleževati kulturnega življenja (na področju gospodarstva, politike, znanstva, umetnosti, verstva, npravstvenosti, socialnosti ...) in sicer po lastni pameti, to je, ravnajoč vsikdar tako, kakor bo v tedanjih oblikah življenja sam smatral za najbolj prav, in ne kar avtomatično po vodilih tega, kar danes njegovi obrazovatelji smatrajo za edino prav.“¹⁸

14 Ivanka Cegner (1931): Nekaj nasvetov mladi učiteljici ob njenem vstopu v življenje. Slovenski učitelj, 32, str. 111–112.

15 Prav tam.

16 Franjo Žgeč (1929/30): Smer in organizacija samoizobraževalnega dela za prihodnja leta. Popotnik, 51, str. 3.

17 Več o tem glej v Pavel Flere (1920): Osnova šolske reforme. Popotnik, 41, str. 185–188, Eliza Kukovčeva (1926/27): Nacionalna in državna vzgoja v osnovni šoli. Popotnik, 48, str. 7–9, str. 105–109 in Rape, Vzgoja ..., str. 137–153.

18 Karel Ozvald (1927/28): „Nova“ šola. Popotnik, 49, str. 149.

Poudarjeno je bilo, da naj učitelj svoje delo izvršuje kot socialno zaveden človek in ne kot birokrat. Pri svojem delu naj bi učitelj upošteval naslednja načela:

- Doživetja doma in na vasi naj se dopolnijo s sprehodi, obiski, izleti, dnevnimi novicami, kinom, zgodovinskimi povestmi, poizkusi in različnimi zbirkami.
- Namesto učnih predmetov naj se uvede t. i. kompleksni pouk.¹⁹ Učne oblike naj bi bile pogovor, vprašanja otrok in pripovedovanje.
- Zunanjo disciplino naj nadomesti notranja disciplina. Telesne kazni naj se popolnoma odpravijo, edina kazen naj bo izolacija otroka.
- Otrok naj uživa vse vrste umetnosti in v njih išče idejnost. Umetniško naj se otrok udeležuje v dramatiki, recitiranju, risanju, ročnih delih, petju in plesu.
- Branje, pisanje in računanje naj bi bilo prilagojeno razvojni stopnji otroka.
- Delo naj bi potekalo kolektivno in organizirano ter v sodelovanju s starši.

Prvikrat v zgodovini šolstva je Popotnik opozarjal učitelje, da ti nemalokrat napačno sodijo učence, češ da so brezbrizni lenuhi, pozneje pa se velikokrat izkaže, da so to v bistvu »učenci s posebnimi potrebami«: slabovidni, učenci s slabšim sluhom in/ali govorom, s slabšo pozornostjo in duševnimi sposobnostmi ter da ti učenci potrebujejo njihovim težavam prilagojen pouk.²⁰ Dr. Šavnik²¹ je opozarjal učitelje, da morajo biti pozorni na zdravstvene motnje in obolenja, ki se razvijajo zaradi neprimernih šolskih prostorov in nepravilnega poučevanja: glavobol, zaspanost, zehanje, nervoza (»božjast«), krvavenje iz nosa, začetek skrivljene hrbtenice,²² kratkovidnost, oslabelosti možganov in živčevja.²³

Tako je bilo v prvi vrsti priporočeno, naj se učitelji otresejo vsega zastarelega in šablonskega. Po mnenju Franja Žgeča²⁴ bi morali biti usposobljeni za reševanje duševnih, kulturnih, političnih, socialnih in gospodarskih problemov naroda. To pomeni, da je potrebno dobro poznati otrokove značilnosti in njegove sposobnosti. Pouk naj bi bil naravnat tako, da otroci delajo samostojno in so pri tem ustvarjalni, da se učenci lahko vključujejo v debate, pri katerih imajo vedno možnost povedati svoje mnenje, in pa rahlo tekmovalen, saj tako učenci postanejo bolj samozavestni in samoiniciativni. Glavno sredstvo za vzdrževanje discipline po opisih Črnigoja²⁵ ni več bilo »kaznovati«, temveč »izogniti se, preprečiti«. Učitelji so si morali pri-

19 Kompleksni pouk: določeno temo se obdela z vseh zornih kotov. To je primerljivo s projektnim delom.

20 D. Grm (1920): Vzroki pomanjkljivemu govoru ter določitev intelligence in sluha. Popotnik, 41, str. 188–200.

21 E. Šavnik (1924): Telesna vzgoja: O šolski higieni. Popotnik, 45, str. 187–193.

22 Zaradi mehkejšee hrbtenice in šibkejših mišic naj bi krivo hrbtenico pogosteje imele deklice.

23 Šoli so poskusili podtakniti tudi začetek pljučnih bolezni in golšo, vendar za te trditve ni bilo dokazov.

24 Franjo Žgeč (1926): Iz šolske organizacije: K reformi učiteljske izobrazbe. Popotnik, 47, str. 55–67.

25 S. Črnigoj (1922): O disciplini in vzdrževanju v šoli neobhodnega reda. Slovenski učitelj, 23, str. 45.

zadevati, da so problem rešili na moderen način – poiskati vzgojne metode brez kazni – v nasprotju s staro šolo, ki je poznala le zapoved, prepoved in kazen. Vsake-mu „učitelju(-ici) je treba predvsem samopremagovanja, ne kazati otrokom nikdar jeze in ne rabiti šibe. Z lepo in strogo besedo dosežeš vse.“²⁶

„Namesto kazni – življenjska pomoč! Verujmo v moč otroka in pomagajmo mu, da bo dober. Učitelj, ki je tudi vzgojitelj, zna otroke z zaupanjem v samega sebe dvigniti do poštenega člana človeške družbe, kjer laž, tatvino, sovraštvo itd. smatramo za slabost, ki se z medsebojno pomočjo da premagati. Kaznovanje pa dokazuje vedno le priznavanje lastne nemoči in nepoznavanje uspešnejših vzgoj-nih možnosti!“²⁷

Vedno večji poudarek so, kot opisuje Eliza Kukovčeva,²⁸ pripisovali na-zornemu pouku, kot je učenje preko igre, telovadbe, doživljajskih pogovorov, pravljič, basni in ostale literature, predmetov kot pripomočkov za npr. štetje, umetniških slik, barvnih slik, skic, še posebno pa uporabi vseh petih čutil. Na svoji pomembnosti je pridobival praktični pouk oziroma pouk v naravi, ki je od učiteljev zahteval dobro pripravljenost in strokovnost. Vedno večjo veljavo pa so pridobivali tudi predmeti, kot so risanje in slikanje, petje ter telesna vzgoja, ki pa je, zlasti za katoliške časopise, kot to navaja Vesna Leskošek,²⁹ bila še naprej sporna dejavnost. Kot glavni razlog proti so bile »neprimerne« vaje, ob katerih trpi čut za spodobnost in dostojnost. Ugotovitev je presenetljiva, saj je v tem času obstajalo več uspešnih ženskih telovadnih društev, po drugi strani pa so ugotovili, da je telovadba za deklice postala dejanska potreba, saj ženska potrebuje zdravo in močno telo za dve svoji največji nalogi: za nalogo matere in nalogo strežnice. Ugotovljeno je bilo, piše Vesna Leskošek³⁰ dalje, da cilj „ženske telovadbe je torej poleg splošnega vpliva na telesni razvoj tudi razviti telo, ki ne bo samo zdravo, temveč tudi krepko, gibčno, vztrajno in prijetno na pogled.“³¹

Do 11. leta naj bi bila vadba skupna za dečke in deklice, potem pa naj bi bila ločena. Deklice so imele pri izbiri vaj ogromno omejitev; v bistvu pa je bila telo-vadba za deklice precej enolična in dolgočasna. Glavni vzroki za delitev so bili po mnenju Ljudevita Pivka³² naslednji:

- Različna zgradba telesa: predvidevali so, da dečkov telovadba ne zadovoljuje, če vaje niso zahtevale ogromno moči in močnega napenjanja mišic. Prav tako so delitev opravičevali z nežnejšim ženskim mišičevjem.
- Različni osebnostni nazori: izločiti je bilo potrebno vse vaje, ki bi kakorkoli škodovala rahločutnosti nežno vzgojenih deklic in ki niso ustrezale strogim

26 Črnigoj, O disciplini ..., str. 45.

27 Ernest Vranc (1935/36): Utrinki z nadzorovanja. Popotnik, 57, str. 114.

28 Eliza Kukovčeva (1921): O nazornem uku. Popotnik, 42, str. 43–45.

29 Vesna Leskošek (2002): Zavrtna tradicija: Ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940. Ljubljana: Založba, 2002.

30 Prav tam, str. 66.

31 Prav tam.

32 Ljudevit Pivko (1920): Telesna vzgoja. Popotnik, 41, str. 176–179.

estetskim zahtevam: plezanje po lestvi, drogu, vzmiki, premeti, stoje, razni preskoki, vaje s kozo, čepenje in predkloni.

- Značajske razlike: menili so, da deklice nimajo toliko borbenega smisla in duha kot dečki.
- Različna oblačila: deklice so lahko nosile le obleke oziroma krila in nekaterih vaj že zaradi varnostnih razlogov niso smele delati.

Tako so takratni »strokovnjaki« ugotovili, da so najpomembnejša panoga dekliske telovadbe različne igre, tudi rajalne in plesne, ter ljudski plesi, ker te najbolj ustrezajo značaju deklic; z njimi so si krepile pogum in vztrajnost. Telovadbo deklic so lahko imele le učiteljice³³, ki pa je bila po mnenju Franja Čička³⁴ učiteljem in učiteljicam le nekakšen »postranski nebodigatreba in odvečen balast« in večinoma le v dnevnik napisana ura, ne da bi telovadili. Zato je avtor svetoval, naj se vsi učitelji vpišejo v bližnje sokolsko društvo, kjer bodo dobili potrebno literaturo in spoznali vaje, ki naj bi jih osvojili tudi otroci.³⁵

Dalje je med učiteljeve dolžnosti spadalo tudi zavedanje, da mora biti učenec in krajanom zgled z vedenjem in svojim načinom življenja ter da je potrebno živeti z narodom, med ljudmi, z njim misliti in čustvovati. Učitelji, ki ostanejo ljudem tujci, niso dobri učitelji, je menil Hreščak.³⁶ Avtor je bil prepričan, da učitelj „ni samo učitelj; biti mora predvsem ljudski vzgojitelj. To je pa mogoče le tedaj, če natančno pozna dušo naroda, če pozna razmere, v katerih ta narod živi, če si je na jasnem, kaj vse zahteva čas od naroda in kaj mu more nuditi šola. Ni dovolj sama šola, ni dovolj samo delo v šoli. Nujno je, da bodi učitelj najboljši poznavalec ljudstva.“³⁷

Za tako delo pa ni bilo dovolj le drugačno poučevanje in sodobnejši način pouka, temveč so morali učitelji nujno vzpostaviti pozitiven stik z ljudmi in iz tega črpati ideje in pobude za svoje delo. Poleg tega je dr. Gogala³⁸ zagovarjal tudi trditev, da mora biti učitelj voditelj cele okolice in to ostati tudi tedaj, ko so učenci že zapustili šolske klopi in vstopili v realno, poklicno življenje, v katerem so se srečevali z novimi situacijami, katere je bilo potrebno pravilno rešiti. Zato pa so ljudje nujno potrebovali nekoga, ki bi jim pokazal take »pravilne« rešitve.

33 Pivko, Telesna ..., str. 176–179.

34 Franjo Čiček (1930/1931): Sokolstvo in telovadba v delovni šoli. Popotnik, 52, str. 129–131.

35 Priporočal je, naj bi učitelji čim pogosteje, kjer je le mogoče, kombinirali telovadbo z ostalimi predmeti. Dalje je dr. Lapajne še napisal, da je gibanje, še posebno gibanje na prostem, nujno potrebno, saj se tako lahko prepreči razvoj marsikateri bolezni, kot npr.: tuberkuloze (zaradi nje je umrl vsak 5. Slovenec), rahitisa, obolenja živčevja in živčnih bolezni ter alkoholizma. Izmed športov je zelo priporočal planinarjenje, plezanje, plavanje in smučanje ter tudi atletiko kot alternativo. Za otroke je še posebno priporočal včlanjenje v skavtsko skupino v času počitnic. V: Ž. Lapajne (1931/32): O telesni vzgoji šolske dece. Popotnik, 53, str. 41–45.

36 A. Hreščak (1927/28): Organizacija učiteljske samoizobrazbe. Popotnik, 49, str. 46.

37 Prav tam.

38 Stanko Gogala (1930/31): Učiteljeva osebnost. Popotnik, 52, str. 161–166 in str. 193–199.

Nazadnje pa naj omenim, da so učitelji poleg vzgoje in poučevanja morali skrbeti še za šolsko poslopje in najnujnejša popravila,³⁹ redno zračiti učilnice, brisati prah in pomivati tla, paziti, da je bila učilnica primerno svetla in topla (zastori in urejena kurjava). Paziti so morali, da klopi niso bile preblizu peči, kar je bilo glede na to, da so bile učilnice mnogokrat občutno premajhne, praktično nemogoče. Skrbeti so morali za šolski vrt, ki naj bi vseboval sadovnjak ter zelenjavne in cvetlične gredice, in ga v času počitnic sami obdelovati.⁴⁰

Vsem tem novim smernicam pouka in poučevanja so bili v mestih precej naklonjeni, češ da starši svoje otroke zelo radi pošiljajo v šolo, na podeželju pa nad novimi idejami niso bili vsi navdušeni. Mnogi učitelji so se razburjali, da kmečki otroci večino časa preživijo na prostem, v naravi in da brez težav zdržijo dve do tri ure v šolski klopi, zlasti če imajo med urami kratek odmor. Bili so tudi precej negativno nastrojeni proti predmetom, kot so risanje, glasba, šport, praktični pouk, češ da so to predmeti, ki so lepi, vendar za kmečkega otroka nekoristni; še posebej pa so odklanjali menjavanja predmetov vsako uro in ročna dela.⁴¹ Neznani pisec pa je bil celo proti šoli in je napisal takole: „Trdim, da sta šola in učitelj nepotrebna, celo škodljiva! Ne tajim, da dober učitelj lahko pri otroku marsikaj doseže; a zato pokvari slab učitelj tisočkrat več. Za človeštvo bi bilo odrešenje, če bi izginila ta institucija, ki ga tlačí kakor mora. Dejstvo je, da skoro vsa deca šolo sovraži ...“⁴²

Poleg že omenjenega pa je bil velik problem tudi v številnih zagovornikih telesnega kaznovanja, saj so si le tako lahko pridobili popolno oblast nad učenci in bili ob tem na disciplino v razredu izredno ponosni. Učenci so se morali strogo ravnati po že vnaprej pripravljenih pravilih, sicer je nastopila kazen, ki je bila univerzalno sredstvo proti različnim prekrškom. Kazen je, kot je dalje napisal Matija Senkovič,⁴³ nastopila že za razne nepomembne malenkosti in tako postala mehaničen in priročen inštrument. Tako je Ernest Vranc,⁴⁴ sicer nadzornik, kar nekaj vrstic v Popotniku posvetil tej pereči in hkrati po njegovem mnenju pomembni temi. Ugotovil je, da je mnenje slovenskih šolnikov glede kaznovanja različno, na svojo veliko grozo pa je ugotovil, da veliko učiteljev brez palice ne more in da

39 Zaradi velikokrat nemogočih razmer kot npr. pomanjkanje sredstev in med drugim tudi to, da je bil učitelj brez stanovanja in je moral vsakodnevno po več km hoditi na delo iz sosednjih krajev, so bila šolska poslopja v klavrnem stanju.

40 V: Šolski vrtovi. Popotnik, 41, 1920: str. 132.

41 F. Samec (1926/27): Klic učitelja na enorazrednici. Popotnik, 48, str. 218–221.

Sicer pa je splošno prepričanje bilo, da so učiteljice ročnih del slabe oziroma nesposobne učiteljice. Učiteljice so v svoj bran povedale, da niso krive svoje (ne)sposobnosti, temveč je krivo pomanjkanje materiala in denarja, s katerim bi kupile potrebni material za izvajanje ročnih del. Šola denarja nima oziroma ga noče prispevati, same pa z mizernimi plačami, kakršne so imele, tudi ne morejo kar naprej kupovati pripomočkov in z njimi zalagati svojih učenk. V: Ženska ročna dela. Učiteljski tovariš, 62 (11), 1922: str. 3. O tem glej tudi v R. S. (1922): Ženska ročna dela in učiteljice. Učiteljski tovariš, 62 (16), str. 2.

42 So li šole potrebne. Popotnik, 51, 1929/30: str. 118.

43 Matija Senkovič (1930/31): Glavni cilji nove pedagogike in sredstva v njih dosego. Popotnik, 52, str. 1–8.

44 Ernest Vranc (1935/36): Utrinki z nadzorovanja. Popotnik, 57, str. 111–120.

so taki učitelji pravzaprav nič drugega kot »diktatorski oblastniki«. Učitelji bi se morali zavedati, da se zaradi telesnega kaznovanja učenci ne poboljšajo, temveč se šole in učitelja grozno bojijo in ga sovražijo še potem, ko so šolo že zdavnaj končali.⁴⁵ Prav tako bi morali vedeti, piše Ernest Vranc,⁴⁶ da za slabe – vzgojne – navade niso učenci krivi sami, temveč so to navade, ki jih otroci vidijo v svetu odraslih, največkrat so to domači, in jih posledično posnemajo.

Nenazadnje pa naj navedem še očitek učiteljev, češ da so učitelji in ne sadjarji ali vinogradniki.⁴⁷

Ovire in težave poučevanja

Učitelji in učiteljice so pri poučevanju nemalokrat imeli kar nekaj težav. Najprej so jih ovirali togi urniki, predpisani učni načrti s točno predpisano preobširno učno snovjo, ki jo je moral učitelj obdelati v določenem razredu. Od doseženega cilja je bila namreč odvisna njegova šolska ocena.⁴⁸

„Mnogo je učiteljev, ki prihajajo dan na dan, morda leto za letom v šolo, da natrpajo svoje učence z nekaj znanjem, kot jim ga slučajno predpisuje učni načrt, in so uverjeni, da so povsem izvršili svojo nalogo, ako so kolikortoliko dosegli učni cilj. Na vzgojo človeka, na oblikovanje notranjega človeka v njih, na zgraditev njih značaja in volje malo ali nič ne mislijo. Zato so pa tudi otroci daleč, daleč od takega učitelja. Kot tujci so si, ki so se slučajno srečali na življenja cesti; tuji in neznani, morda celo nadležni drug drugemu /.../.“⁴⁹

Prav tako je bila velika ovira nenehen »boj« med starejšimi in mlajšimi učitelji. Starejša generacija je bila prepričana, da je v vzgojnem delu dosegla višek popolnosti, preko katerega razvoj ni več mogoč. Za mlajše učitelje so bili prepričani, da niso sposobni za resno in pametno delo v šoli in da bodo vzgojili rod, nesposoben nadaljevati delo očetov za napredek kulture. Sami so bili prepričani, da so dobro opravili svojo nalogo, če so otroke naučili brati, pravilno in lepo pisati, dobro računati in jim dali nekaj osnov iz družboslovja in naravoslovja. Po drugi strani pa so mlajše generacije učiteljstva menile, da starejši učitelji poučujejo na zastarel način, s trdo disciplino, in o novih vzgojnih ciljnih nimajo pojma.⁵⁰

Pouk je ovirala tudi »borba« med katoliškimi in nekatoliškimi učitelji, ki je bila še posebno izrazita v konzervativnem časopisu, kot so bili Učiteljski tovariš

45 Matija Heric (1921): O razpoloženosti pri vzgoji in pouku. Slovenski učitelj, 22, str. 140–142.

46 Vranc, Utrinki ..., str. 114.

47 Šolski ..., str. 132.

48 K. Doberšek (1929/30): Opazovanja v elementarnem razredu v prvih 5 tednih. Popotnik, 51, str. 180–184.

49 Hrovat, Učiteljeva ..., str. 65.

50 F. Haberman (1929/1930): Iveri – Ovire. Popotnik, 51, str. 11–12.

in Slovenski učitelj ter Domoljub.⁵¹ Katoliški učitelji so nekatoliškim očitali preveč moderne, svobodomiselne vzgojne ter učne metode in prijeme, ki so bili po njihovem mnenju popolnoma zgrešeni. Predvsem pa jih je motilo dejstvo, da so se šola, šolsko delo in učitelji, sicer nekdanj tesno povezani s Cerkvijo in njenimi cilji, tako hitro odtujevali od idealov Cerkve in njenih načel ter predvsem niso nič več priznavali cerkvene oblasti. Bili so prepričani, da je odtujitev od Cerkve in njenih načel eden izmed razlogov za tako slabo stanje po državi.

Mnogo bolj kakor učiteljeve napake in zgoraj navedene težave pa so pouk ovirale zunanje šolske razmere, in sicer pogosto menjavanje učne osebe v istem razredu, slaba nadarjenost učencev in nenazadnje ter predvsem slaba vzgoja in s tem povezana lahkoživost, nenavdušenje in lenoba otrok. Tako je Gaspari⁵² napisal: „Koliko težkoč, koliko ovir dela učitelju pri njegovem pedagoškem delovanju baš nerazumno kmečko ljudstvo, to je vsak lahko uvidel, kdor je poučeval po eno- ali dvorazrednicah na kmetih. Edino odločilna oseba je predsednik krajn. šolsk. sveta, največkrat pristransko izbrana oseba, s plitvo izobrazbo, pa brez vsake pedagoške. /.../ Zastopnik je tak, ljudstvo samo z malimi izjemami še bolj kratkovidno, in tako ostane učitelj skoro popolnoma osamljen, brez vsakega sodelovanja ljudstva, brez pomoči doma.“⁵³

Najbolj je pouk oviral slab šolski obisk. Vzrok, da so ljudje svoje mlajše otroke pošiljali v šolo, je bil v tem, da jim ti niso bili v napoto pri delu,⁵⁴ in starejše, ker so bili prisiljeni.⁵⁵ Veliko staršev na podeželju je namreč po mnenju Žerjava⁵⁶ še vedno imelo šolo za nepotrebno zlo. Edino, kar je veljalo, je bilo memoriranje

51 V Domoljubu je zaslediti lepo število člankov, kot so npr. Pregarjanje krščanskega učiteljstva. Domoljub, priloga Nove domoljubne podobe 38 (1–6), 1925: str. 2; Pregarjanje učiteljev in profesorjev. Domoljub 38 (20), 1925: str. 182; Beseda k učiteljskim premestitvam. Domoljub, 1936: str. 49–50 itd., ki pišejo o t. i. »pregarjanju katoliškega učiteljstva«, češ, da v prvi vrsti odpuščajo krščanske učitelje, če že dobijo zaposlitev, so to vedno najslabša delovna mesta in da jih z dobrih delovnih mest premeščajo v »zakotne hribovske vasi«. Ta neenakopravnost se je res dogajala, kar je potrdila tudi Domovina, sicer liberalni časopis, ki je na ogorčenje zagovornikov katoliškega učiteljstva in šole dejala, da je res večina učiteljev nekrščanskih, vendar naj se ne sekirajo, ker je za versko vzgojo v šolah poskrbljeno – imeli so verouk. V: Naše šole in klerikalci. Domovina 8 (28), 1925: str. 1.

52 T. Gaspari (1919): Rodbinski sestanki. Popotnik, 40 (3), str. 70.

53 Prav tam.

54 Kljub temu so tudi manjši otroci relativno veliko manjkali. Velikokrat so se izgovarjali na t. i. domače praznike, pod katere so spadali trgatve, kolone, oranje ...

55 V nasprotnem primeru bi jih pošiljali v šolo le čez zimo, ko niso potrebovali dodatne pomoči pri delu. Sicer pa je bil leta 1919 v Avstriji izdan zakon o otroškem delu. Glavne določbe so bile, da je zaposlovanje dečkov in deklic pred 12. letom strogo prepovedano, pred 14. letom pa le, če to ne škoduje njihovu zdravju, telesnemu ali duševnemu razvoju ter šolskim obveznostim. Že pri 10. letih so npr. lahko pomagali pri poljedelstvu in domačem gospodarstvu. Kdor je zaposlil otroka, je moral pridobiti poseben delavski listek, zaposleni so bili lahko le čez dan. Nikakor niso smeli delati ponoči, v gostinstvu in sodelovati pri javnih igrah in prireditvah. V: Zakon o otroškem delu. Popotnik, 40, 1919: str. 175–176.

56 A. Žerjav (1930/31): Delovni zvezki mojih učencev. Popotnik, 52, str. 15.

katekizma. Ti otroci so bili brez zvezkov in drugih potrebnih učil in vzporedno s tem tudi brez volje in veselja do šole in učenja: „Menda drugega dne sem ugotovil pri učencih različne šolske knjige, večinoma brez platnic in ovitkov, edino katekizem je še bil najbolj oskrbovan. Nad polovico učencev je bilo brez knjig, svinčnikov in peres, pa tudi šolskih zvezkov za vsakdanjo uporabo niso imeli. Šolskih zvezkov? Ne vem, če bi zaslužili to ime! Da, par učencev je imelo po dvoje, troje drobnih zvezkov, seveda tako razcefrane in umazane, da si bil lahko v nevarnosti radi infekcije potom njih, če si jih vzel v roko brez rokavic; drugi so imeli samo par sešitih listov, iztrganih bog ve od kod, tretji zopet je skrival pred seboj kos starih platnic, ki mu jih je odstopil sosed pred poukom itd.“⁵⁷

Kot zanimivost naj še navedem, da je učitelj, če je zbolel, moral napisati posebno prošnjo za »bolezenski dopust«, ki ji je moralo biti priloženo zdravniško spričevalo. Šolski svet se je potem posvetoval, ali je dopust res potreben, in v pritrdilnem odgovoru lahko bolnemu učitelju dovolil dopust do treh dni. V ta čas so se vštevale tudi nedelje, prazniki in pouka prosti dnevi. V celem šolskem letu je bil učitelj lahko bolan (oziroma je manjkal) le šest dni. O vseh takih dopustih pa je moral ravnatelj poročati šolskemu nadzorniku.⁵⁸

Avtonomija učiteljev

Kljub govorom in poudarjanjem, da učitelj pri svojem delu potrebuje svobodo, če hoče biti uspešen, kaj veliko avtonomije ni imel. Po mnenju Marije Dolenčeve⁵⁹ je bila službena „organizacija učiteljev in učiteljic na šoli tako sistemizirana kot prisilno delo po tovarnah, kjer vodijo ravnatelj delo, delavci ga izvršujejo, pazniki pa po ukazu in navodilih vodstva nadzirajo delavce, jih priganjajo k delu in jih kaznujejo, če se kaj pregrešijo. Podobno je tudi učiteljevo delo. Učitelji in učiteljice dobivajo ukaze in navodila od najvišje oblasti; nadzorniki in upravitelji, tako imenovani starešine, pa nadzirajo njihovo delovanje v imenu avtoritete in predpisov.“⁶⁰

V prvi vrsti je učitelje nadzoroval šolski upravitelj, ki je imel kar nekaj zadolžitvev. Njegova glavna naloga je bila paziti na to, da šola izpolnjuje vzgojne in učne naloge. Skrbeti je moral za dobro vzdušje med vsemi člani učiteljskega zbora, za higiensko stanje šolskih prostorov, da ima šola ustrezna učila, knjige in druge pripomočke.⁶¹

Namesto da bi bili šolski upravitelji zgledne osebnosti, učiteljem svetovalci, pomočniki in idejni pedagoški vodje, so bili, kot opisuje Marija Dolenčeva,⁶²

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ Franc Fink (1920): Zbirka važnejših novih naredb in odredb za ljudske in meščanske šole ter učiteljišča v Sloveniji. Ljubljana: Slovenska Šolska Matica.

⁵⁹ Marija Dolenčeva (1929/30): Samouprava učiteljstva na šoli. Popotnik, 51, str. 16.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Ivan Hribski (1927/28): Šolski upravitelj. Popotnik, 49, str. 108.

⁶² Dolenčeva, Samouprava ..., str. 16–18 in str. 83–85.

velikokrat nepravilni, še posebno do učiteljic, ki so mnogokrat zaradi zlobe in ljubosumnosti upraviteljeve žene po krivem trpele. Bile so žrtve oblastizeljne, nasilne in ošabne žene.⁶³ Prav tako so zelo radi diktirali in opravljali policijsko službo nad sodelavci. Prositi jih je bilo potrebno za vsako kredo in druge pripomočke. Če se je upravitelju zamerila učiteljica, jo je hodil k pouku nadzirat, pa ne zato, ker bi hotel izboljšati pouk, ker po končani hospitaciji ni vedel povedati nič koristnega, temveč zato, ker je hotel uveljaviti svojo moč in oblast. Niti ni smela poučevati drugače, kot je upravitelj mislil, da je prav. Poleg tega so za učiteljice zelo radi prelagali pisanje referatov in drugih upraviteljskih del.

Najbolj so »neavtonomijo« občutile poročene učiteljice ali učiteljice, ki so se želele poročiti.

V obdobju med obema vojnama so namreč po navedbah Pavle Hočevar⁶⁴ žene, ki so se udeleževale v poklicu, bile boj z moškimi in nekaterimi »konzervativno« mislečimi ženami. Boj je bil še posebno naperjen proti poročenim učiteljicam.⁶⁵ Število »poročenih učiteljic narašča vedno bolj, istotako pa tudi število brezposelnega učiteljstva. To dejstvo je dalo posameznikom in oblastem povod, da so začeli razmišljati, kako odjedajo poročene učiteljice kruh svojim tovarišem, je li prav ali ne, da se učiteljica poroči in s kom se sme poročiti.«⁶⁶

Do neke mere je bilo, kot to dalje trdi avtorica, celo razumljivo, da so skušali problem brezposelnosti osvetliti tudi s tega vidika, to je s t. i. »dvojnega zaslužkarstva«, in iskati rešitve v tej smeri, popolnoma nerazumljivo pa je bilo tako ukrepanje, kot je uvedba celibata, katerega namen je v bistvu bil odvrniti ženske od učiteljevanja.

Zaradi strahu pred izgubo službe si učiteljice npr. niso upale družiti se z drugimi ljudmi – ne z ženskami, še manj z moškimi, biti sproščene in svobodne. Najpogosteje so bile izolirane in osamljene ter posledično zelo nesrečne, piše še Pavla Hočevar,⁶⁷ Ahčin⁶⁸ pa meni takole: „Ali oni, ki s tako naslado govore o ‚starih devicah‘, res mislijo, da so to bitja kakor kamen in les, ki le molči in nič ne čuti? Ali res nočejo vedeti, da tudi one čutijo, kakor vsak človek; da tudi one že po svoji naravi hlepe po življenju in ljubezni. Tudi njihovo naročje je ustvarjeno za pestovanje in njihovo srce hoče ljubiti in biti ljubljeno. Nekaj heroičnega je premagovati dan za dnem samega sebe, zatreti svoja čustva in svojo ženskost, zapreti roke, ki bi rade božale in objemale, stisniti ustne, ki bi hotele govoriti,

63 Že omenjena avtorica navaja, da so bile žene šolskih upraviteljev velikokrat preproste po načinu obnašanja in oblačenja in ne tako omikane kot učiteljice. Zaradi občutka manjvrednosti so potem iskale napake na učiteljicah in »šuntale« može in krajane proti njim.

64 Pavla Hočevar (1928): Učiteljice in enakopravnost. Ženski svet, 6, str. 213.

65 Padel je celo očitek, da celibat zagovarjajo samo krščanske – pobožne – ženske oziroma tiste ženske, ki se za to imajo, in da so v bistvu krščanske žene velike hinavke, saj »navzven zagovarjajo celibat, navznoter pa hrepenijo po zakonu«. V: J. Demšar (1920): Pismo mladi učiteljici. Slovenski učitelj, 21, str. 45–46.

66 Hočevar, Učiteljice ..., str. 213.

67 Prav tam.

68 J. Ahčin (1930): Dekle in celibat. Vigred, 8, str. 272.

kar je v srcu. In potem iti sama skozi življenje in gledati tiste, ki so v dveh, gledati ljubke otroke, ki jih ona ne bode nikdar poznala. In to obžalujejo mnoge še bolj, kot da nimajo življenjskega druga, kajti žena je v bistvu še bolj mati kot žena.⁶⁹

O teh pogojih službovanja se je seveda veliko govorilo in razpravljalo. Temo o celibatu⁷⁰ so pravzaprav odprle kar učiteljice same, za katere je bil celibat predpisan. Še posebno ostro je proti njemu nastopila Angela Vode, predsednica »Ženskega pokreta«: »Zahtevati celibat od žene, ki jo materialna ali duševna potreba sili v poklicno delo, je absurdno in protinaravno. Od moškega se nikdar ne zahteva, da se vsled poklica ali dela odreče ljubezni in zakonu, dočim se na ženo stavi ta zahteva kot sama po sebi umevna. Kar se smatra naravno za moža, mora družba brezpogojno priznati tudi ženi: vsak človek ima pravico za poklic in zakon. Poklic ne sme ovirati zakona, zakon ne poklica.«⁷¹

Celibat so »pravičniki«, kot navaja Vesna Leskošek,⁷² opravičevali s tem, da morajo vse osebne potrebe učiteljice podrediti idealom učiteljevanja. Učiteljske dolžnosti nimajo v sebi nič zemeljskega, temveč le nadnaravno in angelsko. Vendar pa so učiteljice na to odgovorile, da od njih lahko zahtevajo izpolnjevanje poklicnih dolžnosti, ne morejo pa od njih zahtevati, da se odpovejo svoji osebni sreči in individualnim željam. To je pravica vsakega človeka in temeljna pravica je tudi ljubezen med možem in ženo. Dalje so poudarile, da morajo biti učitelji predvsem nepristranski in do vseh pravični in prav nič vzvišeni. Noseče ženske vidijo otroci vsak dan doma ali na cesti, s tem se ugled poklica ne more zmanjšati. Poleg tega nosečnost ni nekaj nečistega in blatnega, kar bi otroke kvarilo. Izkušnja lastne družine bi učiteljici pomagala pri učiteljevanju. Ženam so očitali še zlasti porodniški dopust, čeprav le dva meseca za vsakega otroka. Problem naj bi bil torej tudi v tem, kako urediti učiteljevanje v času, ko mora po porodu učiteljica ostati z otrokom. Vendar naj ne bi bilo nič drugače kot pri vsaki bolezni z dopustom, ker tako ali tako dopustov ne bo preveč, saj se ne bo vsaka poročila in ne bo vsaka imela otroka. Tudi pravici do dojenja bi bilo mogoče zadostiti. Za oskrbovanje otrok ni ovir, ker obstajajo dojilje in pestunje. Prav tako bo lahko sodelovala pri vzgoji svojih otrok, saj tudi ženske, ki so doma, niso ves čas s svojimi otroki.

Dalje so po pisanju Pavle Hočevar⁷³ bili tisti, ki so zagovarjali celibat, prepričani, da družinsko življenje ženo zelo obremenjuje in če se hoče res posvetiti domačim, družinskim obveznostim, mora zanemariti šolsko delo ali pa obratno, če se žena preveč posveča šolskim zadevam, trpijo domače obveznosti.

Kljub raznim argumentom in trditvam, zakaj je celibat nepotreben, je bilo dejstvo, da so učiteljice izgubile službo, če so se poročile. Vendar pa so znani pri-

69 Prav tam.

70 Celibat učiteljic je bil popolnoma odpravljen z naredbo deželne vlade 5. maja 1919 (Ur. l. 8. maja 1919, št. 89), vendar pa ta naredba enostavno ni bila upoštevana oziroma je iz te naredbe pozneje nastalo še cel kup drugih naredb, ki so prvotno naredbo o odpravi celibata pravzaprav negirale.

71 Angela Vode (1930): O celibatu učiteljic in uradnic. Ženski svet, 8, str. 53.

72 Leskošek, Zavrnjena ..., str. 99–101.

73 Hočevar, Učiteljice ..., str. 213–215.

meri, da so ženske učiteljemale kljub poroki in materinstvu. S poroko so učiteljice izgubile vse pravice, tudi pravico do pokojnine. Taki ukrepi so bili krivični tudi do moških, ki so morali v vsakem primeru preživljati žensko. Tako so se morale učiteljice odločati med ljubeznijo in negotovim položajem. Vsaka učiteljica bi morala imeti pravico, da se sama odloči, ali bo zaradi družine pustila službo ali ne. Kako „se more učiteljici vsiliti le dvojna pot: ali ostani sama ali se poroči bogato; ne glej na ljubezen, na duševno soglasje, nego imej pred očmi le denar, kajti tebi so odprta vrata le v razumski zakon! /.../ Nastane tudi vprašanje: zakaj sme ostati v službi samo žena, ki je poročena z učiteljem? /.../ Zakaj naj ima učitelj drugačno pravo kot učiteljica, posebno kar se tiče poroke? Nad njegovo ženitvijo se nihče ne izpodtika: lahko se poroči stanu primerno ali ne, lahko bogato ali siromašno, po srcu ali po preračunanju. Učiteljica pa naj ima le en izhod: ali se poroči z učiteljem ali ostani sama! Ako si pa tvoje srce izvoli neučitelja, pa se odpovej učiteljski službi, tudi če boš morala stradati ali pa prispevati k vzdrževanju družine z lastnim zaslužkom, z delom, za katerega se nisi učila.“⁷⁴

Celo leta 1930 najdemo podobne argumente za celibat, piše Angela Vode.⁷⁵ Še vedno je v javnosti, med katerimi je bilo tudi ogromno žensk, prevladovalo mnenje, da je noseča učiteljica pohujšanje za otroke; poročena žena ne spada v službo, njeno delo je doma. Dvema gospodarjema ni mogoče služiti, kjer je žena v službi, trpi dom ali služba. Res je, piše Angela Vode, „da je marsikaka žena površna v službi in doma. Toda vzrok je navadno v njeni bitnosti, v njenem temperamentu in sigurno bi bila ravno taka, če bi opravljala samo poklic gospodinje. Vemo, da je mnogo gospodinj, ki imajo doma vzoren red in so kljub temu tudi dobre in vestne uradnice /.../. Nasprotno pa najdemo često ženo, ki je samo gospodinja, pa ima kljub temu zanemarjen dom in slabo vzgojene otroke.“⁷⁶

Leta 1938 je bil uzakonjen delni celibat učiteljic – učiteljica se lahko poroči, vendar le z učiteljem – ki je bil prav tako obremenjujoč, vendar so ga zagovarjale tudi nekatere učiteljice, ker so bile primorane nadomeščati bolne učiteljice ali tiste na porodniški. Pri reševanju tega vprašanja so se pokazale med učiteljicami velike razlike. Nekatere so predlagale, naj ženska pusti službo, če ima moški več plače, vendar so druge učiteljice temu nasprotovale. Dejale so, da poklic ni le izhod v sili, temveč notranja potreba.⁷⁷ Delni celibat so, kot je že bilo omenjeno, jasno podpirali tudi številni moški, med njimi tudi učitelji sami. Tako je zaradi konstantnega pregovarjanja okoli celibata dr. Ahčin⁷⁸ v ženskem listu Vigred napisala, da življenje v celibatu nima tako negativnega prizvoka, kot se to sliši. Pravi, da je v življenju veliko pozornosti potrebno nameniti deklški vzgoji, ki mora biti tako naravnana, da bodo mladenke zrasle v poštene zakonske žene, dobre gospodinje in skrbne matere. Vendar pa se ne sme zanemariti tistih deklet,

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ Vode, O celibatu ..., str. 50–53.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Leskošek, Zavrnjena ..., str. 102–104.

⁷⁸ Ahčin, Dekle ..., str. 270–276.

ki jim zakon in materinstvo nista dana, bodisi zaradi vojnih posledic, ko so ženske ostale brez svojih mož, bodisi po sili razmer ali pa po svobodnem premisleku ostanejo neporočene.⁷⁹ Dekle, ki je svobodno ali prisiljeno stopilo na to pot, jo mora potem – če želi ostati poštena – hoditi celo življenje, ne da bi poznala zakonsko ljubezen, materinstvo in toplino lastnega družinskega življenja. Vendar pa je na to potrebno gledati s pozitivne plati: neporočeno dekle je svobodnejše kot poročena ženska – je gospodarica svojega telesa in časa, ni pod vodstvom moža, svobodno razpolaga s svojim imetjem in s svojo plačo in ni ji potrebno skrbeti za otroke. Biti »celibaterka« je pomenilo, da si mora ta sama poiskati zaposlitev in poskrbeti zase, saj nima moža, ki bi s svojim delom vsaj delno pokrila njene potrebe, in sicer največkrat v boju z moškim, kateremu kot cenejša delovna sila postaja hud tekmeč. Bistveni sestavini celibata sta torej bili osamljenost in odpoved: „Osamelost telesa, srca, ognjišča, vsega življenja. Odpoved ljubezni, ženinu, otrokom, družini. Vse to mora oplašiti marsikatero dekleško srce. A ker si mnoge tudi v tem stanu ali morda baš radi tega vendarle zgrade krasen značaj in razumejo živeti bogato in plodno življenje – pride vse na to, v čem je zdravilni lek, ki obvaruje samsko žensko srce, da se ne zruši.“⁸⁰

Dalje J. Ahčin⁸¹ deli »celibaterke« na tiste, ki so se premišljeno odločile za tak stan, in na tiste, ki jih je k temu prisililo življenje. Slednje so številčnejše in mnogo slabše pripravljene na nepričakovan boj z življenjem. Te so svojo mladost presanjale v lepih sanjah in pričakovanih bodočega ženina, ki pa ga zaradi različnih vzrokov (kot npr. pomanjkanje dote) ni bilo. Omenjena avtorica svojo razpravo zaključuje s trditvami, da je »samica« lahko v veliko korist javnosti, saj svobodno razpolaga s svojim časom, s svojimi močmi, duhom in srcem, ki ni vezano na ozek krog ljudi. Ta »samica« je utrjena v boju z življenjem – ona, ki je sama mnogo pretrpela, bo imela usmiljeno srce za vse ljudi. Nenazadnje pa pravi, da so najbolj srečne tiste »samice«, ki »napolnijo svojo praznoto srca« z Bogom.

Kljub bolj ali manj (ne)uspešnim prepričevanjem in trditvam doktorice, zakaj celibat ni tako huda reč, je bilo splošno mnenje večine učiteljic in tudi drugih žensk – delavk, da je celibat le še ena do skrajnosti neprimerna in predvsem nehumana zadeva, s katero so moški hoteli nadvladati ženske. Razprava o ukinitvi celibata se kar nekaj časa ni premaknila z mrtve točke. Tako so borke proti celibatu pozivale ženske, ki so celibat zagovarjale, naj se jim pridružijo v boju, saj je jasno, da se toliko časa, kolikor bo celibat imel zagovornice, ne bo nič spremenilo. Naj se zavedajo, kot piše Ženski svet,⁸² da zagovarjati celibat pravzaprav pomeni potrditi očitok, da so se odločile za študij samo zato, da bi našle začasno »streho nad glavo« v poklicu, dokler jih ne bi rešil »princ na belem konju«, ki bi jih poročil in zanje skrbel do konca življenja. S tem bi priznale, da svoje delo opravljajo

79 Dr. Ahčin neporočene ženske poimenuje tudi celibaterke in samice.

80 Ahčin, Dekle ..., str. 272.

81 Prav tam.

82 Nezaslišana ..., str. 14–15.

samo polovičarsko, saj v resnici komaj čakajo, da se ga s poroko rešijo. Naj dobro premislijo, kaj govorijo, saj lahko močno škodijo kolegicam.

Položaj slovenskih učiteljic

Položaj slovenskih učiteljic je bil po opisih v različnem časopisju pravzaprav nadvse težak, včasih celo brezupen. Poleg že omenjenega celibata je bilo preblemov več, in sicer:

1. Velika brezposelnost med slovenskimi učitelji in predvsem učiteljicam: po navedbah Angele Vode⁸³ jih je bilo leta 1933 brez dela okoli 1000, kar pomeni, da je bilo njihovo socialno stanje v povprečju zelo slabo. Nekateri so čakali tudi po pet let, da so dobili delovno mesto. Po drugi strani pa so zaposleni učitelji (kljub normativu 30) morali poučevati tudi po 100 otrok istočasno, in to v razredu, ki je zadostoval za 40 učencev. Še večji absurd pa je bilo dejstvo, da je bilo zaradi pomanjkanja učnega osebja zaprtih več kot 200 razredov; določene šole zaradi tega sploh niso imele pouka ali pa je ena učiteljska moč vzdrževala pouk na vsej šoli.⁸⁴

2. Pomanjkanje (zadovoljnih) delovnih moči na podežlju: mlade učiteljice so bile, če so morale službovati na podežlju, ali še huje, v kakšnih odročnih gorskih vasicah, z redkimi izjemami nesrečne ali vsaj nezadovoljne z dolgotrajnim življenjem »na kmetih«, daleč stran od mesta, domačih in prijateljev. Edina uteha jim je bilo sobotno popoldne, ko so jo ubrale čez hribe in doline, da so vsaj en dan v tednu preživele v družbi svojih znancev. Še večji problem, povezan s službovanjem na »dolgotrajnih kmetih«, je bilo po opisih Slovenskega učitelja samo bivanje učiteljev. Največkrat so ti bivali v zatohlih in vlažnih sobicah vaških gostiln oziroma beznic. Velikokrat se je zgodilo, da je gostilničar učiteljici dal sobo v najem samo zato, ker si je posledično obetal velik obisk gostov. Zaradi nezadovoljstva učiteljice je med njo in vaščani kaj hitro lahko nastal globok prepad: „Kakšna groza jo pretresa, ko stopa po slabi, blatni vaški poti, ko sreča trop nerodnih krav! Tam se pode umazani otroci, morda niti ne pozdravijo, v šolo prinašajo smrad po hlevu. Kamorkoli pogleda, vidi le kupe gnoja, ki razširjajo smrad po vasi, vidi le neprijazne ljudi, ki ogledujejo novo učiteljico dokaj nezaupljivo. /.../ Začne poučevati deco; to vsako začetnico zanima in veseli, ker mora uvelja-

83 Angela Vode (1933): Ženske odjedajo moškim kruh ... Ženski svet, 11, str. 16–18.

84 Naše šolstvo in brezposelni učiteljski in proforsorski kandidati, 1938.

Med 1. sv. vojno in tudi že pred njo so velikokrat »pouk reševale« t. i. učiteljice volonterke ali prostovoljke, ki so bile kljub temu, da so bile zastoj delovna sila, saj so delale brezplačno, vesele, da so vsaj na tak način lahko opravile predpisano prakso, ki je bila pogoj za opravljanje izpita o učni usposobljenosti. Učiteljicam prostovoljkam je bilo sicer obljubljeno, da bodo prej ali slej dobile stalno – plačano – delovno mesto, vendar se v resnici to ni velikokrat zgodilo, piše Učiteljski tovariš. V: Volonterke – redivive, Učiteljski tovariš, 64 (4), 1924, str. 1.

Zanimiv je tudi razpis učiteljskih služb v Sloveniji po šolskih okrajih »ljublanske in mariborske oblasti«, ki ga je objavil Učiteljski tovariš. Razpisanih mest je kar veliko, vendar pa: za učiteljice vedno le učno mesto, medtem ko je mesto učitelja-upravnika brez izjeme rezervirano za moškega kolega. V: Razpis učiteljskih služb v Sloveniji. Učiteljski tovariš, 64 (20), 1924, str. 4–5.

viti svoje pridobljeno znanje in svojo osebnost. Ob 13. ali vsaj ob 16. uri konča s poukom. Sedaj nastopijo tiste ure, ki so uničile v nešteto mladih učiteljicah vsako veselje do službovanja na kmetih. Duševno je utrujena, za izprehod so jeseni in pozimi večinoma preslaba pota, družbe nobene. O čem bi se mogla pogovarjati z gospodinjami in dekleti? Saj nič ne vedo o življenju po mestih, o lepi knjigi in teatru, o športu itd.⁸⁵

Tako so se mlade učiteljice – izrazito v letih po 1. sv. vojni – podeželskih služb izogibale in so bile raje brezposelne – tudi po več let, dokler se ni spraznilo mesto učitelja v kraju, kjer so želele službovati. To pomeni, da včasih na podeželju tudi več mesecev ni bilo pouka, ker tam ni bilo učiteljev oziroma učiteljic.⁸⁶

3. Nenehen boj med mladimi in starimi učiteljicami, povezan z brezposelnostjo in delovnim mestom oz. krajem službovanja: nekaj krivde za tako stanje gre starejšim učiteljicam, ki so že zdavnaj imele možnost upokojitve, vendar tega nikakor niso hotele. Kot glavni razlog so navajale, da so vse svoje življenje posveatile šoli in otrokom, da so vse svoje upe, cilje in nasploh svoje življenje usmerile v poklic. Če bi se upokojile, bi bilo njihovo življenje prazno, brez vsakega smisla. Tega mlajše učiteljice – brezposelne, ki so na delo čakale po več let – nikakor niso razumele. Niso razumele, kako učiteljice, godne za pokoj, ne premorejo toliko socialnega čuta, da bi se zavedale, da zaradi njihove sebičnosti trpi toliko in toliko mladih učnih moči, ki hirajo in živijo v bedi ter v pomanjkanju.⁸⁷

Po drugi strani pa so na podeželju proti svoji volji praviloma ostajale starejše učiteljice, ki so tam že bile nameščene kar nekaj let in jih niso hoteli premestiti, ker so vedeli, da novih učnih moči ne bodo dobili – vsaj ne takoj. Te so že leta 1920, kot to dalje piše Učiteljski tovariš,⁸⁸ predlagale, naj se uvede sistem, pravilo, stari v mesta, mladi na podeželje, po katerem mora vsaka učiteljica začetnica nujno za nekaj let v službo na podeželje. S takim načinom bi »ubili tri muhe na en mah«: učnih moči na podeželju ne bi primanjkovalo in šolski pouk bi bil reden, učiteljica začetnica bi se zavedala, kako težko delo oziroma poučevanje je na podeželju in kako težko prislužen je denar, ki ga dobi za opravljeno delo, in tretjič bi bil ta sistem enak za vse – mladi na podeželje, starejši v mesta.

Sicer pa je težaven položaj učiteljstva nadvse posrečeno opisala Angela Grčar:⁸⁹ „Kogar bogovi sovražijo, tega naredijo za učitelja – tako so govorili stari modrijani. Ne vem, kaj je bilo vzrok, da so to trdili, vendar je gotovo, da bi ti modrijani, ko bi živeli v današnjih časih, isto in morda še krepkeje poudarjali. /.../ Dandanes je učitelj res uboga para /.../. Učitelji smo res pravi siromaki! Preveč smo učeni, pa veliko premalo obenem.“⁹⁰

85 M. Pleško (1927/28): O nujnosti izobrazbe učiteljic v kmetijsko-gospodarskem oziru. Popotnik, 49, str. 25.

86 Kje so suplentke. Učiteljski tovariš, 60 (24), 1920, str. 3.

87 P. V. (1929): Nekaj misli o novem šolskem zakonu in starejših učiteljicah. Ženski svet, 7, str. 311.

88 Kje so ..., str. 3.

89 Angela Grčar (1926): Kako postane učitelj zadovoljen in srečen. Slovenski učitelj, 27, str. 1–6.

90 Prav tam.

Kljub različnim težavam so učitelji (na začetku) prihajali na delo z velikim idealizmom. Učitelji so se najprej posvetili oblikovanju enotne organizacije jugoslovanskega učiteljstva. Kljub prizadevnosti učiteljic pa društva pravzaprav niso zastopala njihovih interesov, zato so se odločile, da se bodo oprle na lastne moči. Tako so že davnega leta 1898 ustanovile Društvo slovenskih učiteljic. Osnovne naloge društva so bile zastopati koristi slovenskih učiteljic in braniti njihove pravice.⁹¹

Mnogi učitelji so se nad samostojno organizacijo učiteljic močno zgražali, vendar se je nešteto krat izkazalo, kakor piše Angela Vode,⁹² kako potrebno je bilo društvo, čeprav je doseglo le izenačenje plač učiteljic s plačami učiteljev, boljša mesta pa so bila še naprej vseskozi prihranjena moškim, ki so jih zasedali zlasti po strankarsko-politični liniji, na mešanih šolah je moral biti upravitelj moški. Celibat je bil kljub boju proti njemu odpravljen šele po letu 1918 in od leta 1921 so bile vse učiteljice upravičene do porodniškega dopusta, ki je trajal osem tednov. Z ureditvijo plač leta 1920 je bila učiteljicam priznana enakopravnost z moškimi, zato so gledale na svoj položaj v prihodnosti z velikim upanjem, toda vpliv političnih strank se je večal in to je učiteljstvo občutilo na lastni koži. Po izredno pogostih volitvah se je menjala oblast vodilnih strank v državi in vsaka stranka, ki je zamenjala prejšnjo, je hotela vpreči v svoj politični voz učitelje in zahtevala od njih, da »se obračajo po vetru hitreje«, kot se spodobi za poštenega človeka.

Zaradi nestalnosti in nenehnega poniževanja so se učitelji odločili, da se bodo otresli pritiska političnih strank. Leta 1926 je izšla deklaracija, v kateri je bila podana zgodovina učiteljskih bojev pod pritiskom političnih strank in predlogi, kako naj se učiteljstvo osamosvoji. Deklaracija je nakazovala tudi smernice za nadaljnje delo v organizaciji, šoli in med ljudmi. Največ zaslug pri tem je imel Rudolf Mencin. Seveda je bilo med učiteljstvom veliko takšnih, ki so se oprijemali svoje politične stranke, zato je bilo potrebno precej sistematične propagande. To so pretežno izvedle učiteljice, in to tako, da so hodile od osebe do osebe. Ta odločitev je bila za učiteljstvo velikanskega pomena v moralnem pogledu, za utrditev učiteljeve samozvesti ter za pridobitev ugleda pred oblastjo in tudi med ljudmi.

6. 1. 1929 pa so bile dotedanje ustavne pravice jugoslovanskih državljanov in posameznih narodov ukinjene. Delo v učiteljski organizaciji je bilo čedalje težje; med drugim je bilo čutiti pritisk po ukinitvi Društva učiteljic.⁹³ Ko je začel teror nekoliko popuščati, je napredno učiteljstvo iskalo nove poti za delo z ljudmi. Odbor za izvenšolsko delo je leta 1932 v okviru učiteljskega združenja

91 Tatjana Hojan (1970): *Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem*. Ljubljana: Katalog Slovenskega šolskega muzeja.

92 Angela Vode (1998): *Spol in upor*. Ljubljana: Krtina, str. 258–259.

93 Društvo učiteljic je imelo krizo tudi zaradi žensk, ki se z načeli društva niso strinjale, in stremljenja društva k popolni enakopravnosti z moškimi kolegi niso podprle. Tako M. Umbergerjeva poziva vse učiteljice, naj se nikakor ne sprijaznijo z vlogo »noja, slepo in gluho se zanašajoč, kaj ji pokloni usoda oziroma njeni moški kolegi«. Predvsem pa se morajo otrestiti vseh izgovorov, ki temeljijo na tradicionalnih predsodkih. V. M. Umbergerjeva (1930): *Po 30 letih Društva učiteljic v Ljubljani*. *Ženski svet* 8, str. 119–121.

sprejel naslednje sklepe: izhodišče vsega izvenšolskega dela bodi gospodarsko področje, delo mora biti sistematično. Izhajati je potrebno iz glavnega gospodarskega problema domačega kraja in okoliša. Na teh temeljih je v okviru učiteljske organizacije nastal »Klub prijateljev vaše kulture«, v katerega so se množično vključevale učiteljice. V imenu odseka je konkretna navodila za delo med ženskami na podeželju podala Angela Vode v predavanju Naloga učiteljice na vasi.⁹⁴ Leta 1923 so bili organizirani pedagoški odseki pri okrajnih društvih in razne druge organizacije, leta 1927 pa društvena zborovanja s samoizobraževalnimi tečaji.

Viri in literatura

Literatura:

- Ahčin, J.: Dekle in celibat, *Vigred*, 8, 1930.
Beseda k učiteljskim premestitvam, *Domoljub*, 1936.
Iz popotne torbe, *Popotnik*, 48, 1926/27.
Kje so suplentke, *Učiteljski tovariš*, 60, 1920, 24.
„Moderna“ šola, *Popotnik*, 51, 1929/30.
Naše šole in klerikalci, *Domovina* 8, 1925, 28.
Naše šolstvo in brezposelni učiteljski in profesorski kandidati, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1938.
Nezaslišana krivica, *Ženski svet*, 17, 1939.
Preganjanje krščanskega učiteljstva, *Domoljub*, priloga Nove domoljubne podobe 38, 1925.
Preganjanje učiteljev in profesorjev, *Domoljub*, 38, 1925, 20.
Razpis učiteljskih služb v Sloveniji, *Učiteljski tovariš*, 64, 1924, 20.
So li šole potrebne, *Popotnik*, 51, 1929/30.
Volonterke – redivive, *Učiteljski tovariš*, 64, 1924, 4.
Zakon o otroškem delu, *Popotnik*, 40, 1919.
Ženska ročna dela, *Učiteljski tovariš*, 62, 1922, 11.
Cegner, Ivanka: Nekaj nasvetov mladi učiteljici ob njenem vstopu v življenje, *Slovenski učitelj*, 32, 1931.
Cencič, Mira: Nacionalni osnutki in osnovnošolska zakonodaja na Slovenskem skozi zgodovinski čas, *Sodobna pedagogika*, 43, 1992, 5, 6.
Ciperle, Josip: Pedagogični pogovori, *Učiteljski tovariš*, 18, 1878.
Ciperle, Jože in Vovko, Andrej: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja 1 (do 1848)* – katalog stalne razstave, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1988.

94 Sicer pa je predsednica učiteljskega društva Angela Vode želela društveno delo poglobiti zlasti v dveh smereh: združile naj bi se vse učiteljice iz Dravske banovine, to društvo pa bi potem skupaj s hrvaškimi in srbskimi društvii tvorilo skupno organizacijo jugoslovanskih društev; druga stvar pa bi bila organizacija predavanj s sociološkimi in pedagoškimi vsebinami, s katerimi bi se učiteljice usposobile za socialno delo v svojih občinah. V: P. V. (1931): Med našimi učiteljicami. *Ženski svet*, 9, str. 46–47.

- Čiček, Franjo: Sokolstvo in telovadba v delovni šoli, *Popotnik*, 52, 1930/1931.
- Črničar, S.: O disciplini in vzdrževanju v šoli neobhodnega reda, *Slovenski učitelj*, 23, 1922.
- Demšar, J.: Pismo mladi učiteljici, *Slovenski učitelj*, 21, 1920.
- Dimnik, J.: Duševna vzgoja, *Domače ognjišče*, 7, 1913.
- Doberšek, K.: Opazovanja v elementarnem razredu v prvih 5 tednih, *Popotnik*, 51, 1929/30.
- Dolenčeva, Marija: Samouprava učiteljstva na šoli, *Popotnik*, 51, 1929/30.
- Dolgan, Josip: Osebnost učiteljice na kmetijskih gospodinjskih šolah, *Popotnik*, 51, 1929/30.
- Družovič, H.: Odgoja našega naroda za glasbo in potom glasbe, *Popotnik*, 47, 1926.
- F. Ž.: Kaj opazujemo v šolah, *Popotnik*, 43, 1922.
- Fink, Franc: *Zbirka važnejših novih naredb in odredb za ljudske in meščanske šole ter učiteljska v Sloveniji*, Ljubljana: Slovenska Šolska Matica, 1920.
- Fister, F.: Slovenski učitelj, *Slovenski učitelj*, 41, 1940.
- Flere, Pavel: Osnova šolske reforme, *Popotnik*, 41, 1920.
- Gaspari, T.: Rodbinski sestanki, *Popotnik*, 40, 1919, 3.
- Gogala, Stanko: K polemiki o „novi“ in „stari“ šoli, *Popotnik*, 51, 1930, 9/10.
- Gogala, Stanko: Učiteljeva osebnost, *Popotnik*, 52, 1930/31.
- Grčar, Angela: Kako postane učitelj zadovoljen in srečen, *Slovenski učitelj*, 27, 1926.
- Grm, D.: Vzroki pomanjkljivemu govoru ter določitev inteligence in sluha, *Popotnik*, 41, 1920.
- Haberman, F.: Iveri – Ovire, *Popotnik*, 51, 1929/30.
- Heric, Matija: O razpoloženosti pri vzgoji in pouku, *Slovenski učitelj*, 22, 1921.
- Hočevar, Pavla: Učiteljice in enakopravnost, *Ženski svet*, 6, 1928.
- Hojan, Tatjana: *Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem*, Ljubljana: Katalog Slovenskega šolskega muzeja, 1970.
- Hreščak, A.: Organizacija učiteljske samoizobrazbe, *Popotnik*, 49, 1927/28.
- Hribski, Ivan: Šolski upravitelj, *Popotnik*, 49, 1927/28.
- Hrovat, Rafaela: Učiteljeva osebnost – solnce razreda, *Slovenski učitelj*, 35, 1934.
- Hude, D.: Iz šolskega dela. Pouk v naravi, *Popotnik*, 41, 1920.
- Jandl, F.: Problem enorazrednic, *Popotnik*, 57, 1935/36.
- Kranjc, F.: Iz šolskega dela: Delovni pouk, *Popotnik*, 47, 1926.
- Kriha: Beg z dežele, *Slovenski učitelj*, 32, 1931.
- Kukovčeva, Eliza: O nazornem uku, *Popotnik*, 42, 1921.
- Kukovčeva, Eliza: Nacionalna in državna vzgoja v osnovni šoli, *Popotnik*, 48, 1926/27.
- Kveder, D.: O notranjem preustroju šole z ozirom na vzgajanje volje, *Popotnik*, 40, 1919.
- Lapajne, Ž.: O telesni vzgoji šolske dece, *Popotnik*, 53, 1931/32.
- Leskošek, Vesna: *Zavrnjena tradicija: Ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940*, Ljubljana: Založba, 2002.

- Mrgole-Jukič, Tatjana: V šolo grem, pa pika! – Izobraževanje deklet v prvi polovici 20. stoletja, V: Tatjana Mrgole-Jukič (ur.): *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes I.*, Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998.
- Ozvald, Karel: „Nova“ šola, *Popotnik*, 49, 1927/28.
- P. V.: Nekaj misli o novem šolskem zakonu in starejših učiteljicah, *Ženski svet*, 7, 1929.
- P. V.: Med našimi učiteljicami, *Ženski svet*, 9, 1931.
- Peček, Mojca: Feminizacija učiteljevanja 1869–1941, v: Branko Šuštar (ur.): *Zbornik za zgodovino šolstva – Šolska kronika*, Ljubljana: SŠM, 1993.
- Peček, Mojca: *Avtonomnost učiteljev nekdaj in sedaj*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1998.
- Pibrovec, L.: Moderna šola in disciplina, *Popotnik*, 50, 1928/1929.
- Pivko, Ljudevit: Telesna vzgoja. *Popotnik*, 41, 1920.
- Pleško, M.: O nujnosti izobrazbe učiteljic v kmetijsko-gospodarskem oziru, *Popotnik*, 49, 1927/28.
- R. S.: Ženska ročna dela in učiteljice, *Učiteljski tovariš*, 62, 1922, 16.
- Rape, A.: Vzgoja v simfoniji življenja in vzgojni moment pri pouku itd., *Popotnik*, 41, 1920.
- Rupnikova, M.: Ali bi lahko sedeli dečki in deklice tudi pri nas mešano v šoli, *Popotnik*, 51, 1929/30.
- Samec, F.: Klic učitelja na enorazrednici, *Popotnik*, 48, 1926/27.
- Senkovič, Matija: Šolsko nadzorstvo po načelih delovne šole, *Popotnik*, 51, 1929/30.
- Senkovič, Matija: Glavni cilji nove pedagogike in sredstva v njih dosego, *Popotnik*, 52, 1930/31.
- Šavnik, E.: Telesna vzgoja: O šolski higieni, *Popotnik*, 45, 1924.
- Umbergerjeva, M.: Po 30 letih Društva učiteljic v Ljubljani, *Ženski svet*, 8, 1930.
- Vode, Angela: O celibatu učiteljic in uradnic, *Ženski svet*, 8, 1930.
- Vode, Angela: Ženske odjedajo moškim kruh ..., *Ženski svet*, 11, 1933.
- Vode, Angela: Spol in upor, Ljubljana: *Krtina*, 1998.
- Vranc, Ernest: Utrinki z nadzorovanja, *Popotnik*, 57, 1935/36.
- Žerjav, A.: Delovni zvezki mojih učencev, *Popotnik*, 52, 1930/31.
- Žgeč, Franjo: Iz šolske organizacije: K reformi učiteljske izobrazbe, *Popotnik*, 47, 1926.
- Žgeč, Franjo: Smer in organizacija samoizobraževalnega dela za prihodnja leta, *Popotnik*, 51, 1929/30.

Zusammenfassung

Die Gestalt des Grundschullehrers in der Zwischenkriegszeit - Feminisierung des Lehrberufs

Tanja Cukjati

Die Gestalt des Lehrers auf slowenischem Gebiet hat sich je nach Geschlecht, sozialem, materiellem und beruflichem Status stark verändert. Bis 1869, als das 3. Schulgesetz verabschiedet wurde, konnten nur Männer unterrichten. Im Schulwesen wurden die Frauen immer mehr geschätzt. Schrittweise wurden männliche Lehrer vertrieben, und so wurde der Lehrberuf zu einem feminisierten Beruf. In der Zwischenkriegszeit unterrichtete immer noch eine Handvoll Männer, für die bessere Arbeitsplätze reserviert waren.

Von Lehrern und Lehrerinnen wurde enorm erwartet. Die Hauptaufgabe der Lehrer war die Erziehung. Darüber hinaus wurde betont, dass der Lehrer der Führer seiner Schüler und ein Kulturarbeiter werden muss.

Lehrer und Lehrerinnen hatten oft Probleme beim Unterrichten. Zuerst wurden sie durch starre Zeitpläne und vorgeschriebene Lehrpläne mit einer genau vorgeschriebenen, überdurchschnittlichen Lernsubstanz behindert. Ebenso war ein großes Hindernis der ständige "Kampf" zwischen älteren und jüngeren, katholischen und nichtkatholischen Lehrern. Der Unterricht wurde auch durch äußere Schulbedingungen behindert, nämlich der häufiger Lehrerwechsel, die arme Begabung der Schüler und letztlich die schlechte Erziehung und die damit verbundene mangelnde Begeisterung und Faulheit der Kinder und der schlechte Schulbesuch.

Obwohl betont wurde, dass der Lehrer in seiner Arbeit Freiheit brauchte, wenn er erfolgreich sein wollte, hatte er nicht viel Autonomie. Den größten Mangel an Autonomie spürten verheiratete Lehrerinnen oder die, die heiraten wollten.

Laut der Beschreibung in verschiedenen Zeitschriften war die Position der slowenischen Lehrerinnen in der Tat äußerst schwierig, manchmal sogar hoffnungslos. Abgesehen vom Zölibat gab es eine Menge Arbeitslosigkeit unter Lehrerinnen.